

The Evolution of Approaches to Church Policy in the Ukrainian People's Republic

UDC: 94(477.6/.8)"1917/1921":322

DOI: <https://doi.org/172536>**Bondar Serhii**Master, <https://orcid.org/0000-0003-2844-3914>, s19021987@gmail.com*Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)***Abstract.**

Relevance. Ukrainian church-building and the recognition of the Orthodox Church of Ukraine by the global Orthodox community remain relevant issues not only at the beginning of the 20th century but also in the early 21st century. These topics are the subject of both religious and academic discourse today. The purpose is to investigate, through a source-based analysis of archival documents, scholarly works, and memoirs, the dynamics and patterns of the development of religious processes in the Ukrainian People's Republic (UPR).

The results. The research has demonstrated the evolution of state–church relations in the UPR. From the initial debates during the period of the Central Rada, the Directory of the UPR proclaimed the autocephaly of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC), recognizing the importance of cooperation with the church. State responsibility for religious life increased, and regulation was transferred to state institutions, which promoted the Ukrainization of the church. Church brotherhoods supported this process. Thus, in the UPR, there was a qualitative shift in the relationship between the state and the church, marked by an increase in state responsibility and support for Ukrainization.

Conclusions. The legal regulation of church and religious life in the UPR evolved gradually. From the initial discussions on creating a state body for managing church relations during the Central Rada, the state under the Directory of the UPR assumed responsibility for Orthodoxy by proclaiming the autocephaly of the UAOC on January 1, 1919. The leaders of the UPR moved from ignoring the religious issue to recognizing the importance of cooperation and systematic dialogue. The state became responsible for religious life, and the church served as its support in this sphere. While under the Central Rada the church movement was centered around the All-Ukrainian Orthodox Church Council, under the Directory of the UPR the central institution became the Ministry of Cults (later renamed the Ministry of Confessions). The strengthening of the state's role as a regulator contributed to the Ukrainization of the church, while church brotherhoods ensured independent activity. Therefore, the UPR experienced an evolution in state–church relations, characterized by increased state responsibility and support for Ukrainization.

Keywords: Ukrainian church, Orthodox Church, Ukrainian Autocephalous Orthodox Sobor Church, Ukrainian Greek Catholic Church, socio-religious movements, Ukrainian People's Republic, Ukrainian State, metropolitan, bishop, Minister of Cults of the Ukrainian People's Republic, Minister of Confessions of the Ukrainian People's Republic, Ukrainian Holy Synod

Еволюція підходів до церковної політики в Українській Народній Республіці

Бондар Сергій*Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)***Анотація.**

Актуальність. Українське церковне будівництво та визнання Православної Церкви України з боку світового православ'я залишаються актуальними питаннями не лише на початку ХХ, а й на початку ХХІ століття та є предметом як релігійного, так і наукового дискурсу сьогодення. Мета статті – дослідити на основі джерелознавчого аналізу архівних документів, наукових праць та мемуарів динаміку та закономірності розвитку релігійних процесів в Українській Народній Республіці.

Результати. Дослідження показало еволюцію державно-церковних відносин в УНР. Від початкових дискусій за часів УЦР держава за Директорії УНР проголосила автокефалію УАПЦ, усвідомивши важливість співпраці з церквою. Зросла державна відповідальність за релігійне життя, а регулювання перейшло до державних інституцій, що сприяло українізації церкви. Церковні братства підтримували цей процес. Отже, в УНР відбулася якісна зміна відносин між державою та церквою, позначена зростанням державної відповідальності та підтримкою українізації.

Висновки. Юридичне регулювання церковно-релігійного життя в УНР поступово еволюціонувало. Від початкових дискусій про державний орган для налагодження відносин із церквою за часів УЦР держава за Директорії УНР взяла на себе відповідальність за православ'я, проголосивши 1 січня 1919 року автокефалію УАПЦ. Лідери УНР пройшли шлях від ігнорування релігійного питання до усвідомлення важливості співпраці та системного діалогу. Держава стала відповідальною за релігійне життя, а церква – опорою в цій сфері. Якщо за УЦР церковний рух об'єднувався навколо Всеукраїнської Православної Церковної Ради, то за Директорії УНР центром стало Міністерство культів (згодом – ісповідань). Посилення ролі держави як регулятора сприяло українізації церкви, а церковні братства забезпечували незалежну діяльність. Отже, в УНР відбулася еволюція відносин між державою та церквою, позначена зростанням державної відповідальності та підтримкою українізації.

Ключові слова: українська церква, православна церква, Українська Автокефальна Православна Соборна Церква, Українська греко-католицька церква, громадсько-релігійні рухи, Українська Народна Республіка, Українська Держава, митрополит, єпископ, міністр культів Української Народної Республіки, міністр ісповідань Української Народної Республіки, Український Священний Синод

Стаття надійшла / Article arrived: 26.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 19.04.25

Вступ.

Проблематика становлення незалежної Української Православної Церкви та її визнання у світовому православ'ї є питанням не лише глибоко історичним, що сягає своїм корінням у національно-визвольні змагання початку ХХ століття, але й надзвичайно актуальним для сьогодення. Ці питання перебувають у центрі жвавих релігійних та наукових дискусій, визначаючи духовний ландшафт сучасної України та її місце у православному світі. У цьому контексті особливої значущості набуває вивчення історичного досвіду Української Народної Республіки (УНР) – першої спроби відродження незалежної української державності в новітній історії. Саме в цей період, позначений бурхливими політичними та соціальними трансформаціями, уперше на державному рівні постало питання про необхідність автокефалії Української Православної Церкви як невід'ємної складової національної ідентичності та державного суверенітету.

Мета дослідження. Дослідити на основі джерелознавчого аналізу архівних документів, наукових праць та мемуарів динаміку та закономірності розвитку релігійних процесів в Українській Народній Республіці.

Аналіз попередніх публікацій. Аналіз попередніх публікацій з тематики національно-визвольних змагань 1917–1920 років та церковних процесів свідчить про тривале замовчування цієї проблематики в радянській історіографії. Натомість в емігрантському середовищі значну увагу цим питанням приділяли історики та безпосередні учасники подій.

Серед найавторитетніших дослідників виділяються праці Василя Біднова й Олександра Лотоцького. Їхні роботи є цінним джерелом для аналізу взаємовідносин між державою та внутрішньоцерковними процесами доби УНР. Лотоцький у своїх публікаціях зосереджується на оцінці церковної політики різних періодів Української революції, зокрема критично аналізуючи ігнорування церковного фактора за УЦР та позитивно відзначаючи реалізацію автокефалії за Директорії УНР, до чого він був безпосередньо причетний.

Василь Біднов у своїх дослідженнях розглядає церковні процеси як складову ширшого контексту національного становлення та боротьби ідентичностей у період УНР. Він акцентує увагу на народному характері українського церковного відродження.

Дмитро Дорошенко також звертався до історії церковного руху доби УНР, аналізуючи взаємодію між УЦР і церковними колами.

Значний внесок у вивчення теми належить чотиристоронній праці Івана Власовського, котрий дає власну оцінку церковним подіям періоду УНР, зокрема відзначаючи важливість проголошення автокефалії за Директорії, на відміну від попереднього періоду УЦР.

Сучасний етап історіографії характеризується відходом від ідеологічних догм та використанням широкого кола архівних документів. Одним із найгрунтовніших досліджень є колективна праця Андрусина й Ульяновського, яка детально реконструює церковні процеси та політику УНР щодо релігійних організацій. Дослідження душпастирської служби в армії УНР представлено в монографії Забзалюка.

Отже, аналіз попередніх публікацій показує еволюцію дослідницької думки щодо церковних процесів доби Української Народної Республіки – починаючи від ідеологічно заангажованих радянських інтерпретацій до більш об'єктивних сучасних досліджень, що базуються на широкій джерельній базі. Найбільш цікавими контекстами для подальшого дослідження залишаються детальний аналіз механізмів реалізації автокефалії УАПЦ, роль церковних братств у національному відродженні та порівняльний аналіз церковної політики різних політичних сил в УНР.

Результати дослідження.

Для будь-якої новопосталої держави важливо сформулювати ті ідейні засади, задля яких вона була утворена, та які формують її ключові цінності. Українська Народна Республіка з самого початку творилася як національна держава українського народу, тому й природно, що акцент її державотворчих процесів фокусувався насамперед на національному відродженні та творенні української ідентичності в свідомості її громадян. Одним із важливих питань порядку денного, піднятих на гору в межах подій національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 років, було відродження національної за формою та змістом української православної церкви. Вимога церковного відродження лунала як від селянського з'їзду, так і від військового з'їзду, а також окремих епархіальних проукраїнських церковних з'їздів.

Однак лідери лівих партій відкидали значущість церковного питання в умовах української революції (Дорошенко, 1932, с. 408). Тому на початок української революції потреба в українізації церковного життя була дещо зміщеною на периферію порядку денного і головним чином була об'єктом зацікавлення простих людей та максимально наближеною до них інтелігенції. Однією з провідних верств українського суспільства, що з самого початку революційних подій відчувала потребу в церковному душпастирстві, були солдати та матроси українізованих військових частин і кораблів.

Проте актуальність церковного відродження мала широкий відгомін навіть у тих сферах суспільного життя, де його годі було очікувати. Саме хаотичність та строкатість процесу українізації збройних формацій сприяла поступовому заміщенню російських за духом капеланів на національно свідомих священників. Цей процес поступово почав давати свої плоди.

Так, на початку грудня 1917 року відбувся Третій Всеукраїнський військовий з'їзд. На цьому з'їзді була висловлена вимога самостійності України та прийнята окрема резолюція про автокефалію православної церкви такого змісту:

1. Щоб негайно був скликаний Всеукраїнський православний церковно-парафіяльний з'їзд;
2. Щоб у вільній демократичній Українській Народній Республіці була вільна автокефальна православна церква, незалежна від держави та з соборним устроєм;
3. Щоб служба Божа відбувалася українською мовою (Щусь, 1992, с. 85).

Важливість церковного питання у національному військовому будівництві постала в повний зріст на прикладі символіки стягів. Хаотичність у процесі формування національних військових формацій не позбавляла їх однієї спільної риси, а саме – важливості появи церковної символіки на їхніх стягах. Оскільки стяг є символом військової формації, а церковні атрибути в ньому тісно перепліталися з національними, то й справедливим буде твердження, що для вояків, які в ньому служили, вірність Богові мала не менше значення, ніж батьківщині, а ставлення держави до церкви, як і церкви до держави, впливало на їхній бойовий дух.

Серед найбільш яскравих поєднань національної та релігійної символіки, як правило, згадують ті, що творилися свідомими національними зусиллями.

Першим справжній стяг отримав Перший Український полк ім. Богдана Хмельницького. Він був освячений 21 липня 1917 року. Цей стяг був наданий йому Українським Генеральним Військовим Комітетом. Він мав малиновий колір та зображення Архангела Михаїла в ролі «герба України». З лицьового боку було зображено портрет Богдана Хмельницького (Народня воля, 1917, с. 69).

Цікавим та оригінальним явищем у національно-визвольних змаганнях українського народу 1917–1920 рр. стала 1-ша Українська дивізія, або, як її називали в народі, «Синя дивізія». Так, наприклад, у полку ім. Дорошенка стяг мав такий вигляд: на лицьовому боці містилося зображення хреста традиційного для України «степового» типу. Також на полотнищі були сонце, місяць і зорі – давня символіка запорізьких козацьких стягів та старовинних козацьких гербів. На зворотному боці містилося зображення ікони Святої Покрови (Дашкевич, 1996, с. 824).

1918 року 2-й Запорізький полк отримав стяг з іконою, тризубом і написом «З вірою святою в конечну перемогу». Корпусу залізнично-технічних військ було подаровано знамена із написами «У.Н.Р.» і «Хай живе вільна, незалежна мати – Україна». На звороті було зображено православний хрест (Дашкевич, 1996, с. 825)

Наприкінці існування Української Центральної Ради в Українській Народній Республіці було

розроблено уніфікований зразок для всіх полкових стягів новоствореного українського війська. Цей зразок затвердила Військова рада. Він передбачав полотнище «полкових хоругв» малинового кольору, обрамлене золотою каймою, із гербами по кутах, а на зворотному боці розміщувалася ікона, індивідуальна для кожного полку (Військово-Науковий вісник Генерального Штабу УНР, 1918, с. 53).

Ще одним яскравим прикладом проникнення церковного питання в реалії Української революції стала подія, що символізувала українізацію Чорноморського флоту, – ухвалення 27 січня (14 січня за ст. ст.) 1918 р. закону про флот УНР. Попри тимчасовий характер, цей закон визначав подальший розвиток українського флоту, а в його другому пункті зазначалося: «Прапором Українського військового флоту є полотнище у двох кольорах: блакитному і жовтому. У кряжі блакитного кольору – історичний золотий тризубець часів Українсько-Руської держави Х ст.» (CSASAAU України, 1917–1918а, арк. 9; 1918b, арк. 24).

Власне, поява хреста на тризубі, а отже, і на прапорі, була прямою вимогою моряків, які наполягали, що без хреста в море не вийдуть. Історія творення української військово-морської символіки та еволюція військово-морського прапора є свідченням запиту на посилення ролі церкви в державотворчих та національно-визвольних процесах. Так, наприклад, живучість Андріївського прапора та популярність різних гібридних варіантів на його основі в умовах українізації флоту значною мірою пояснюється не політичними, а релігійними чинниками. Справа в тому, що формування особового складу військового флоту та всіх збройних сил відбувалося за становим принципом: матросами були селяни, які зберігали релігійні переконання та рудименти кріпосного мислення, тоді як офіцери, зазвичай, походили з дворянських родів і, хоча б формально, демонстрували вірність християнській вірі.

Ще однією важливою суспільною верствою, яка особливо гостро відчувала потребу в церкві, було селянство. Голосом та провідником його ідей в Українській революції стала сільська інтелігенція. Саме селянство, як найбільш чисельна й традиційна за своїм менталітетом та консервативністю в релігійному аспекті частина українського суспільства, найчутливіше реагувало на церковні й релігійні питання. Біле сільське духовенство стало рушійною силою українізації церковного життя. Вже з перших днів існування Української Центральної Ради численні звернення й листи селянських та солдатських зібрань порушували питання необхідності відродження української церкви при збереженні звичних форм повсякденної церковної практики. Результатом такої активності стало звернення УЦР до українського народу про перехід богослужінь на українську мову (Пилипів, 2010, с. 37).

Однак ця суспільна активність у сфері релігійного будівництва не знайшла належного відгуку з боку лідерів українських партій, які формували внутрішню і зовнішню політику Української Центральної Ради. Концептуально погляди українських лівих на церковне питання виглядали так: проголошувалася повна свобода совісті, церква відокремлювалася від держави, а освітні заклади (за винятком суто релігійних) позбавлялися впливу з боку релігійних організацій. Втім, на початку національно-визвольних змагань серед лівих партій були такі, що усвідомлювали важливість церковного питання.

Позиція Української партії соціалістів-федералістів (з грудня 1917 року – УПСС), яка виходила за межі традиційних поглядів лівих партій, була такою: «Церква в Україні має бути незалежною за статутом та українською за суттю, згідно з історичною традицією; богослужіння мають відправлятися українською мовою; має бути задекларована свобода віросповідань як запорука свободи народу» (Ульяновський, 1997, с. 24). Про це не раз йшлося в їхній партійній пресі (Нова рада, 1918, с. 1, 3, 4).

Загалом на початку національно-визвольних змагань склалася ситуація, за якої цікавість до церковних справ була у фокусі самостійників та консервативних за поглядами політичних сил. Так, приміром, автор брошури «Самостійна Україна» та ідейний натхненник незалежності української держави Микола Міхновський на великому мітингу біля Софії Київської 1 квітня 1917 року виступив із промовою, у якій обґрунтовував необхідність створення українського патріархату (Ульяновський, 1997, с. 25).

На думку Дмитра Дорошенка, в уряді Української Центральної Ради лише генеральний писар Олександр Лотоцький, оскільки мав релігійну освіту, до кінця усвідомлював усю складність та драматизм церковних подій того часу. Таке категоричне твердження, вочевидь, викликане політичними уподобаннями Дмитра Дорошенка, все ж мало підґрунтя. Принаймні його діяльність на посаді писаря свідчить про те, що він розумів, що питання церкви мусить привертати увагу молодій українській державі нарівні з іншими аспектами націєтворення. Традиції православної церкви, що сягали ще візантійських часів, передбачали тісну взаємодію між православною церквою та державою або ж антагонізм церкви щодо світської влади з опорою на численну православну паству. Тож ігнорування важливості православної церкви, враховуючи її вплив на своїх вірян, створювало додаткову загрозу для існування самої Центральної Ради (Дорошенко, 1932, с. 410).

Саме зусиллями Олександра Лотоцького 15 листопада 1917 року Генеральний секретаріат Української Центральної Ради ухвалив рішення доручити генеральному писареві заснувати

«управління в справах віри» (CSASAAU України, 1917a, арк. 77 зв.; 1917b, арк. 6).

Ситуація для церковного відродження в українському війську складалася цілком сприятливо. Річ у тім, що очільник Генерального секретаріату військових справ Симон Петлюра цілком усвідомлював і розумів значення капеланства. Під час Всеукраїнського церковного з'їзду він мав зустріч із представниками духовенства, зокрема з делегатом від Херсонщини отцем Пашевським. Згодом той став військовим священником полку імені гетьмана П. Дорошенка. Священником першого українського полку імені Б. Хмельницького Симон Петлюра обрав отця Миколу Маринича. Він також доручив Павлу Пашевському здійснювати відбір капеланів для українських військових частин.

За словами самого Симона Петлюри, фінансове утримання духовенства покладалося на ті формації, у яких воно служило. Павло Пашевський виправдав усі покладені на нього сподівання. Завдяки його старанній та систематичній роботі в ролі капелана Дорошенківського полку вдалося зберегти боєздатність і дисципліну. Саме цей полк боронив Україну під Конотопом від більшовиків. Тож не дивно, що Павла Пашевського було переведено на роботу в департамент ісповідань при Міністерстві внутрішніх справ УНР. Упродовж усього періоду національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. Павло Пашевський продовжував свою службу Україні та Богові (Забзалюк, 2012, с. 57–58).

З утворенням Української Народної Республіки постала потреба у створенні Головної управи військового духовенства. Очільником її став священник Микола Маринич (Тинченко, 2011, с. 226; CSASAAU України, 1917, арк. 9–10).

Восени 1917 року активно формувалися українські полки, зокрема полки імені Полуботка, Богуна, Грушевського, Сагайдачного, Шевченка, Наливайченка. Спочатку капеланами в цих полках були священники російської армії, проте з часом, через матеріальну скруту, вони поступово заміщувалися священниками з проукраїнськими патріотичними поглядами, такими як А. Матеюк, М. Метеюк, О. Маричів, П. Білон, В. Сукачів. Водночас не всі військові формації у 1917 році практикували капеланство (Тинченко, 2011, с. 226–227; Забзалюк, 2012, с. 58–59).

Військове духовенство, окрім суто церковних справ, у своїх формаціях активно займалося просвітою та брало участь в всеукраїнських православних заходах, як то участь у Всеукраїнській православній церковній раді, що була утворена у грудні 1917 року. Очолив її член Української Центральної Ради та за сумісництвом полковий священник Олександр Маричев. Практика військового капеланства яскраво демонструє як потребу війська в духовному піклуванні, так і шлях для держави в

підвищенні дисципліни серед військ, адже військові формації, що мали своїх капеланів, найзапекліше боронили Центральну Раду від більшовиків. Саме Дорошенківський полк, де капеланом був Пащевський, та Богданівський полк, де капеланом був Маринич, проявили найбільшу стійкість у битві за Київ. На думку П. Пащевського, саме наближеність свого життя до життя вояків капелани здобували від них повагу та визнання (Забзалюк, 2012, с.59).

З перших днів революції релігійне питання було одним з найважливіших для найширших і найчисленніших верств українського народу. Об'єктивність важливості цього питання обумовлена тим, що обговорення цього питання відбувалося насамперед на місцях та з'їздах верств населення і таким чином йшло знизу, а нав'язувалося з трибун УЦР УНР чи Генерального секретаріату. Революційні події ніби проводили диференціацію цінностей українців і піднімали на гору найважливіші цінності притаманні простому людові. Без їх врахування не можливе було формулювання і висунання політичних гасел та програм, що мали б суспільне схвалення. Незважаючи на це, лідери Української Центральної Ради були значною мірою заручниками лівих концепцій, і тому дуже складно еволюціонували в умовах революційних політичних реалій, що швидко змінювалися. Навіть проголошення незалежності Української Народної Республіки в Четвертому Універсалі не стало підставою для проголошення автокефалії православної церкви (Лебедович, 1963, с. 297– 298; Лотоцький, 1984, с. 62– 63; CSASAAU України, 1918-1919, арк. 17), хоча народна потреба в автономії української церкви вже назріла (Нова рада, 1918, с. 2). Така недалекоглядність і непослідовність у питаннях національного відродження була характерною для доби Української Центральної Ради (Рєєнт, 2013, с. 256-257).

З початком антигетьманського повстання єпископат православної церкви одностайно став на бік Української Держави Павла Скоропадського (Біднов, 1921, с. 15). Собор закликав православних України в ці складні дні боротьби гетьмана з Директорією Української Народної Республіки стати на бік першого, заборонив поминати членів Директорії УНР, як владу в Україні, а стосовно Петлюри ж лунали навіть образи. Такі дії духовенства остаточно дискредитували його не лише в очах членів Директорії Української Народної Республіки, а й широкої громадськості – інтелігенції, робітників та селян. Тому цілком очевидно, що таку деструктивну громадську позицію, яку зайняв православний єпископат, Директорія УНР просто не могла залишити без уваги.

Отже, не дивно, що зі вступом Директорії УНР в Київ, Собор припинив своє існування (Біднов, 1921, с. 23– 24; Власовський, 1998, с. 60– 61). Петлюра зі свого боку категорично заборонив агітацію проти

уряду Директорії Української Народної Республіки (Державний архів Черкаської області (ДАЧО, 1918, арк. 8).

З перших днів, як тільки функції уряду перебрав на себе Тимчасовий Революційний Комітет, в Києві почався пошук лідерів російських шовіністичних сил, у тому ж числі і церковних. Однією із основних акцій по зачистці Києва від російських шовіністів стала проведена вранці 17 грудня 1918 року акція по арешту шовіністів в Лаврі. Події розгорнулися наступним чином: ще зранку Свято-Успенську Києво-Печерську Лавру було оточено двома ротами вояків. Увечері, приблизно о 18:00, до митрополита Київського Антонія (Храповецького) в його лаврську резиденцію з'явився сотник Чайківський, що займав на той час посаду начальника політичного відділу штабу Облового Корпусу. Метою його візиту була вимога до митрополита Київського Антонія (Храповецького) видати колишнього міністра внутрішніх справ Української Держави Ігоря Кістяківського, що, за наявними в сотника Чайківського даними, переховувався в Лаврі. Окрім Київського митрополита Антонія (Храповецького) на той час в Лаврі були виконуючий обов'язки намісника Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври архімандрит Димитрій, та архієреї Діонісій Кременецький, Пахомій Чернігівський, Прокопій Єлисаветградський, Гавриїл Чилибінський, Пантелеймон Двінський, Варлаам Омельський, Аполінарій Рильський. Для арешту владик Чайківський виписав ордери, проте арешт Київського митрополита був неможливий без згоди державної влади. Тому після телефонної розмови зі штабу Облового Корпусу було арештовано лише архієпископа Євлогія. Архієреї сприйняли арешт архієпископа як помсту за його діяльність проти уніатів в Галичині ще за часів Першої світової війни (Андрусішин, 1997, с.18).

Увечері 17 грудня 1918 р. в Києво-Печерській лаврі відбулася архієрейська нарада. На цій нараді було прийнято постанову, в якій підкреслювалося вірність рішенням Першого Всеукраїнського Церковного Собору, підпорядкованість московському патріарху Тихонові та його наступникам. В постанові також містилося, що будь-які ініціатори, які йдуть у суперечність з постановами Першого Всеукраїнського Церковного Собору чи прагнуть скликання нового Собору і на тих, хто прийматиме участь у тому Соборі, накладається «прещеніє». Духовенство втрачає сан, а миряни ж відлучаються від церковних таїнств. На цій нараді було прийнято постанову, в якій підкреслювалося вірність рішенням Першого Всеукраїнського Церковного Собору, підпорядкованість московському патріарху Тихонові та його наступникам. У постанові також містилося, що будь-які ініціатори, які йдуть у суперечність з постановами Першого Всеукраїнського Церковного Собору чи прагнуть скликання нового Собору і

на тих, хто братиме участь у тому Соборі, накладається «прещеніє». Духовенство втрачає сан, а миряни ж відлучаються від церковних таїнств (Андрусішин, 1997, с. 17– 18; Біднов, 1921, с. 23– 24).

Також у цьому документі містилися випадки проти уніатів. Спілкування з ними заборонялося до тих пір, поки всі католики не перейдуть у православ'я. До цієї постанови долучилися ті архимандрити, що перебували в Києві. Метою цих заходів, що відбувалися в Свято-Успенській Києво-Печерській Лаврі та цієї постанови, було запобігти намаганням Директорії УНР утворити автокефальну українську православну церкву, а будь-які заходи по українізації церкви ставали причиною відлучення від неї. Реакція єпископату на дії нової влади не обмежувалася лише вищезгаданою постановою. Була ще скарга комісару Міністерства ісповідань Олександрові Лотоцькому. Лотоцький був вражений тим, що сталося. Митрополит Платон (Рождественський) та Олександр Гнатович звернулися до штабу Облового корпусу з проханням звільнити Євлогія. У цьому проханні було відмовлено. Влада Директорії УНР діяла швидко та рішуче. 18 грудня 1918 року був арештований митрополит Київський Антоній (Храповецький) (Андрусішин, 1997, с. 18– 19; CSASAAU України, 1918, арк. 2 зв.). Згодом митрополита Антонія (Храповецького) та архієпископа Євлогія і єпископа Нікодима було відправлено до галицького монастиря в місті Бучач. Така їх висилка ставила на меті не лише припинити їх деструктивну діяльність, а й врятувати самих владик. Настільки великим було обурення української громадськості їхньою діяльністю (Біднов, 1921, с. 23– 24).

Питання організації відносин між державою та церквою, хоча спочатку не мало консолідованого рішення через позицію прихильників курсу Центральної Ради, що полягав у повному відокремленні держави та церкви (таку позицію дотримувався голова Директорії УНР Володимир Винниченко), полягало в тому, що слід було утворити не департамент, а саме Міністерство ісповідань як державний орган, що впроваджуватиме державну політику в церковній сфері. Власне, церковну політику доби Директорії УНР визначали компетентні в цьому питанні діячі. Насамперед це Прем'єр-міністр УНР Володимир Чехівський, який за Центральної Ради УНР очолював Департамент ісповідань, Опанас Андрієвський, що був членом Директорії УНР та найближчим соратником Симона Петлюри, а також людиною, компетентною в церковних питаннях, Міністр юстиції Сергій Шелухін і, що найважливіше, Симон Петлюра (Петлюра, 2006, с. 557-563; Українська Центральна Рада, 1997, с. 412).

В контексті церковного питання слід зосередитися на особистих поглядах Симона Петлюри на церкву та її місце в національно-визвольних змаганнях. Найяскравіші та найпослідовніші поборники

українського православ'я, Олександр Лотоцький та Іван Огієнко, бачили в ньому глибокого державного діяча, який насамперед виходив з державницьких позицій в осмисленні церковних питань (Власовський, 1998, с. 67– 76).

Високу оцінку йому, як державному діячеві, який усвідомлює важливість церковного питання, давали лідери українського церковного руху. Зокрема, з великою прихильністю до Симона Петлюри ставився Олександр Лотоцький. У своїй праці Лотоцький згадував, що Симон Петлюра вважав церковну політику УНР такою, що є непродуманою та непослідовною. На думку Петлюри, логічним підсумком українського церковного будівництва має стати не лише автономізація, а й автокефалізація церкви. При цьому усвідомлення такої необхідності є недостатнім для напрямку автокефалії та сприяння їй з боку як держави і світських діячів, так і церковного середовища.

Об'єктом критики з боку Симона Петлюри ставала романтична позиція тих церковних діячів, які наївно вважали, що творення лише церковної структури та возсідання митрополита Київського як голови української церкви в Києві сприятиме її незалеженню від Російської православної церкви (Лотоцький, 1936, с. 51– 52).

У питаннях церкви Симон Петлюра був не лише критиком, а й мав чіткі погляди на розвиток церковного руху та адміністративну структуру церкви. Вважаючи глибоко помилковими та половинчастими кроки за гетьманату Скоропадського, Петлюра пропонував автокефалію української церкви у формі патріархату, що урівнювало б її з рештою автокефальних церков. Аргументуючи свою позицію, він наводив приклад сербської церкви суверенної держави, яку очолює патріарх (Лотоцький, 1936, с. 51– 55). Для Петлюри було природним і очевидним місце церкви в діалозі держави з переважно малоосвіченим населенням Української Народної Республіки. Там, де не було прихильності та довіри до партійних агітаторів, існувала прихильність парафіяльного священика, що хрестив дітей, вінчав молодих та відспівував небіжчиків, і що найсуттєвіше, був частиною громади (Бондар, 2024, с. 49; Донцов, 1952, с. 7– 8).

1 січня 1919 року було прийнято «Закон про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви» (Поцулко, 2008, с. 215). У цьому законі проголошувалася автокефалія Української Православної Церкви, реалізуючи таким чином принцип, сформульований ще міністром ісповідань Української Держави Олександром Лотоцьким на Українському Церковному Соборі 12 листопада 1918 року. Суть його полягала в тому, що в незалежній державі має бути автокефальна церква.

Цей закон містить наступні положення:

1. Всеукраїнський Церковний Собор володіє вищою адміністративною, законодавчою та судовою

владою. Рішення Всеукраїнського Церковного Собору мають державну вагу, а тому у разі фінансових видатків з державного бюджету на реалізацію цих рішень потребують для вступу в силу законодавчого затвердження з боку держави.

2. Для безпосереднього управління Українською Автокефальною Православною Церквою утворюється Український Церковний Синод, що складається з 62 членів, серед яких мають бути 2 єпископи, 1 протоієрей, 1 священник, 1 диякон, священник від військового відомства та 3 мирянина. До скликання Всеукраїнського Церковного Собору, який має обрати членів Українського Церковного Синоду та передавати їх кандидатури на затвердження українському уряду, члени Українського Церковного Синоду призначаються урядом.

3. До повноважень Українського Церковного Синоду належать релігійні, адміністративні, господарські, освітні, контрольно-ревізійні, а згодом – рішенням Директорії УНР – й судові.

4. На засіданнях Українського Церковного Синоду інтереси держави має представляти державний представник. До його функцій насамперед належить роз'яснення суті законів членам Українського Церковного Синоду та стежити за їх дотриманням з їхнього боку, а також державний представник має право опротестування рішень Українського Церковного Синоду перед урядом. Діяльність Української Автокефальної Православної Церкви з усіма її органами та посадовцями фінансується коштом державних установ відповідно до штату, встановленого для цього додатково; Українська Автокефальна Православна Церква є автокефальною та адміністративно і ієрархічно незалежною від Всеросійського Патріарха.

5. Український Церковний Синод в управлінні церквою та скликання Всеукраїнського Церковного Собору видає накази, які набирають сили після затвердження їх урядом Української Народної Республіки (Лебедович, 1963, с. 297–298; Лотоцький, 1984, с. 62–63; CSASAAU України, 1918-1919, арк. 17).

На думку Олександра Лотоцького, прийняття 1 січня 1919 року закону про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви стало останнім установчо-державним актом на шляху творення автокефальної православної церкви в Україні (Ювілейна книга, 1971, с. 59).

Окрім того, з січня 1919 року владу в Україні було остаточно перебрано Директорією УНР. Головним виконавчим органом державної влади, що профільно займався питанням церкви, стало Міністерство ісповідань. Міністром цього міністерства з 4 січня 1919 року призначено Івана Львовича Липу. Товаришем міністра ісповідань став Костянтин Минович. Структура міністерства була наступною: в ній містилося 4 департаменти, а саме загальних

справ, православної церкви, інослав'я та духовної освіти (CSASAAU України, 1918a, арк. 48; 1918b, арк. 58; 1919a, арк. 1 зв.; 1919b, арк. 73).

З перших днів діяльності перейменованого Міністерства ісповідань на Міністерство культур Директорія УНР звертала особливу увагу на його діяльність. Проте й за часів Директорії траплялися опоненти церковної справи або ті, хто не розумів її. Наприклад, 25 квітня 1919 року на засіданні Кабінету Міністрів, який очолював Мартос, було порушено питання щодо ліквідації Міністерства культур. Натомість мав з'явитися відповідний департамент в рамках Міністерства внутрішніх справ і таким чином повернутися до практики часів Центральної Ради. (Делятинський, 2001, с. 985)

Всередині Міністерства культур велася праця над налагодженням діловодства державною мовою. Уже 10 січня Іван Липа врегулював питання прийому відвідувачів та гостей міністерства. На посаді міністра культур Липа здійснював послідовну кампанію, націлену на українізацію Міністерства культур, що співпадало з баченням Директорії УНР. Для цього було окремо видано документ від 25 січня 1919 року, який регулював засади мовної політики. У ньому зазначалося, що, оскільки лише українська мова є державною, то і діловодство має вестися лише українською мовою. При цьому це стосувалося не лише офіційного листування, подання заяв, звітів, звернень, а й проповідей та інших форм відносин між церквою, державою та паствою. (CSASAAU України, 1918, арк. 1–1 зв.)

Іван Липа приділяв суттєву увагу службовим якостям чиновників Міністерства культур і зокрема їх дисципліні. Для цього був виданий 18 січня 1919 року відповідний наказ за номером 18 (CSASAAU України, 1918, арк. 60). Велике значення Липа приділяв висвітленню діяльності міністерства та його департаментів, з цією метою видавався бюлетень. Було створено бюро, що займалося збором та аналізом інформації, яка стосувалася церкви. Це сприяло хорошій поінформованості міністра про стан справ в церкві.

Особливе місце в історії українського церковного руху на початку XX ст. займало військове капеланство. Власне, воно ще за доби Української Центральної Ради Української Народної Республіки стало одним з наріжних каменів церковного руху. Впродовж усього періоду національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 років головні ініціативи по розбудові інституту військового капеланства походили з низу, і тому були природними та мали дійсно народний характер. За доби Директорії УНР в значній мірі було переглянуто ставлення до ролі духовенства в суспільстві загалом та Армії УНР зокрема, і тому державна влада не ставила перепон, а навіть по можливості сприяла становленню інституту військового духовенства.

Одним з перших законів, що інституціонував військове капеланство та сприяв розвитку українського церковного руху у війську і визначав місце військового капеланства в церкві, був прийнятий закон про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви від 1 січня 1919 року. У цьому законі передбачалося впровадження посади «Головний священник Армії УНР» та зазначалося, що він має бути членом Українського Церковного Синоду. (Забзалюк, 2012, с. 66)

Впродовж січня 1919 року відбувався процес створення Головної управи військового духовенства як складової Генерального штабу Армії УНР. Головна управа військового духовенства являла собою орган обліку та управління військовими капеланами. Своім наказом від 15 січня 1919 року. Першим головним священником Армії УНР, призначеним наказом Головного Отамана Армії УНР Симона Петлюри, став отець Антоній Метелюк. (Ульяновський, 1997, с. 227) На той час отець Антоній Метелюк вже був активним учасником українського національного руху, як політичного, оскільки представляв Холмщину та Підляшшя в Українській Центральній Раді так і церковного, будучи капеланом Окремого Запоріжського загону Армії УНР. (Борщевич, 2015, с. 227, 230; Забзалюк, 2012, с. 67)

Головна управа військового духовенства Армії УНР за головування отця Антонія Метелюка здійснювала укомплектацію військових частин Армії УНР як запрошеними нею на службу до війська священників, так і узгоджуючи пропоновані їй кандидатури капеланів військовими частинами. Попри кипучу діяльність отця Антонія Метелюка комплектація Армії УНР капеланами все ж залишалася недостатньою, якщо на рівні дивізії капелани були скрізь, то на полковому рівні так було не завжди. (Борщевич, 2015, с. 227)

Не було й врегульовано ієрархічної структури, адже офіційно існував поділ лише на головного священника та інших священників без врахування як місця служби, так і тривалості цієї служби. (Забзалюк, 2012, с. 69)

Головна управа військового духовенства офіційно прийняла на військову службу з 1 січня 1919 року 30 священників православного віросповідання, яких було прирівняно до підполковників, з аналогічним утриманням. (Забзалюк, 2012, с. 66-67)

У корпусі Січових Стрільців, де значна частина вояків походила з Галичини і була греко-католиками, було відразу два капеланства, православного та греко-католицького віросповідання. Керівництво православними капеланами здійснював протоієрей Маричев, а греко-католиками отець Семен Гребенюк. У корпусі Січових Стрільців впродовж усього його існування точився плідний міжконфесійний діалог, що сприяло укріпленню боєздатності корпусу.

(Забзалюк, 2012, с. 67)

16 вересня 1919 року Міністром ісповідань Української Народної Республіки стає Іван Огієнко. Він був близьким до церковної теми. Саме тому Огієнко охопив всі суттєві аспекти церковного життя. Він чудово усвідомлював ту колосальну роль та значення, яке могла б мати українська православна церква при правильному осмисленні її ролі та значенні в українському суспільстві. Вступаючи на посаду, підкреслював, що має на меті всебічну підтримку духовенства. Солідарним з ним в цьому питанні був і колишній прем'єр-міністр УНР та очільник департаменту ісповідань ще за часів Української Центральної Ради УНР Володимир Чехівський. (Енциклопедія історії України, 2013, с. 309 – 312)

Вже 17 вересня 1919 року, приступаючи до виконання своїх обов'язків, Іван Огієнко пропонує створення дорадчого органу, а 11 листопада 1919 року приймається закон про утворення «Ради міністра ісповідань» (Андрусишин, 1997, с. 71– 78; Біднов, 1921, с. 28; Дражевська et al, 1956, с. 233– 235).

Метою створення «Ради міністра ісповідань» стало прагнення зробити роботу Міністерства ісповідань більш ефективною в умовах хронічного дефіциту кадрів. (Жолоб, 2024, с. 1390)

До складу ради було зібрано авторитетних діячів, які розуміли церковне питання як світських, так і тих, що мали духовний сан. Перейменувавши назву з «Міністерство культів» на «Міністерство ісповідань», Огієнко не лише змінив вивіску, а й перебудував його роботу. Огієнко в своїй взаємодії з церквою робить ставку не лише на збір інформації про церкву, її потреби, а й на донесення до церкви суспільних проблем та очікувань, а також про події, які стосуються військового та політичного становища, в якому тоді перебувала Українська Народна Республіка. Для цього міністр ісповідань ініціював збір актуальної суспільної інформації з інших міністерств та політичних партій (Андрусишин, 1997, с. 71– 78; Біднов, 1921, с. 28; CSASAAU України, 1918, арк. 1– 7).

21 вересня 1919 року головним офіційним рупором міністерства ісповідань стає тижневик «Українська церква». Попри свій невеликий обсяг в один аркуш він мав дві частини: офіційну та неофіційну. Тираж становив 5 тисяч екземплярів. (Андрусишин, 1997, с. 76) Крім того Іван Огієнко запропонував оновити текст присяги для чиновників та військовослужбовців. (CSASAAU України, 1919, арк. 7-8)

Головним завданням на цьому шляху була українізація богослужіння та повернення до старих українських церковних звичаїв. Першим же своїм наказом Іван Огієнко поставив вимогу прочитання церковнослов'янських текстів українською мовою, а також виголошення проповідей і впровадження офіційного діловодства українською мовою. 18 та 24 вересня 1919 року було видано відповідні накази, в яких йшлося про вживання української мови в

богослужінні та правила її вимови, а також про необхідність переходу в церковному діловодстві з російської мови на українську. (Біднов, 1921, с. 27), (Андрусишин, 1997, с. 71 – 78)

Початком українізації церкви стало впровадження української вимови церковнослов'янської мови як богослужбової мови 22 вересня 1919 року. На Раді міністра ісповідань було обговорено питання впровадження української вимови церковнослов'янської мови у літургії та зачитування Святого Письма українською мовою. Також предметом обговорення стала необхідність використання української мови під час проповідей, на чому також наполягав Іван Огієнко. 24 вересня 1919 року міністром ісповідань Української Народної Республіки Іваном Огієнком було висловлено вимогу переходу на українську вимову церковнослов'янської мови не пізніше ніж у місячний термін, при цьому кількість церковних посад мала відповідати наявному кліру, що володів українською мовою. (CSASAAU України, 1919, арк. 25)

Такий чіткий та послідовний курс на українізацію церковного життя не міг не викликати спротиву з боку проросійського духовенства, лідером якого на той момент на підконтрольних урядові Української Народної Республіки територіях був Кам'янець-Подільський єпископ Пимен. 10 жовтня 1919 року він написав Іванові Огієнку об'ємного листа російською мовою. Головними тезами, викладеними в його листі, було те, що церковнослов'янська мова є надзвичайно важливою як літургійна мова для церкви. Українська вимова церковнослов'янської мови нібито є штучною та такою, що спотворює святу мову, наближаючи її до розмовної, а її історичність є фікцією, що не має наукового підтвердження. Також, на думку владики, не існує жодної російської вимови церковнослов'янської мови як варіанту вимови, а мова церковнослов'янська в Новомосковському ізводі нібито є її оригінальною формою.

Пимен також стверджував, що перевчити духовенство на українську вимову – справа безнадійна та така, що завдасть шкоди внутрішньо-церковному життю. У цьому ж листі йшлося про те, що українська вимова церковнослов'янської мови є не українською, а суто галицькою, і походить від греко-католиків, наближаючи її до них (Делятинський, 2005, с. 181).

Втім, українізація церкви продовжилась.

1 жовтня 1919 року розпочався розгляд законопроекту про утворення комісії для перекладу Святого Письма й богослужбової літератури українською мовою. На потреби цієї комісії пропонувалося виділити 10 000 000 гривень. (CSASAAU України, 1919, арк. 1-1 зв.)

Щодо цього Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки зробила ухвалу наступного змісту:

– утворити 1 жовтня 1919 року при Міністерстві

ісповідань УНР комісію для перекладу Святого Письма й богослужбової літератури українською мовою;

– наділити Міністерство ісповідань правом видати відповідну інструкцію комісії для перекладу Святого Письма й богослужбової літератури українською мовою;

– затвердити додані до цього штати цієї комісії; Виділити з державного бюджету необхідні кошти на період з 1 жовтня по кінець 1919 року в обсязі 131 500 гривень, а з 1920 року виділяти необхідні суми в порядку кошторису;

– впровадити в дію цей закон шляхом поширення за допомогою телеграфу (CSASAAU України, 1919, арк. 2.) .

У пояснювальній записці до цього законопроекту обґрунтовувалась необхідність його прийняття наступним чином: церковно-релігійне життя українців тісно перепліталось з політичним, а отже й найкращі представники українського духовенства підтримували в народі національну самосвідомість. Ще не так давно в українських храмах лунала рідна і мила нашому вуху українська вимова церковнослов'янської мови, як в богослужінні, так і при читанні богослужбових книг. Розуміючи важливість денаціоналізації українців, колонізаторська політика нищила все українське, і в тому числі, не оминула й українську вимову церковнослов'янської мови. Паралельно з денаціоналізацією українців йшов процес заміщення українського єпископату російським. Саме тому в добу національного відродження важливо не оминати своєю увагою церковне відродження. Одним з аргументів на користь неможливості переходу на українську мову в церкві є саме відсутність богослужбової літератури українською мовою (CSASAAU України, 1919, арк. 3-3 зв., арк. 15-15 зв., арк. 16-16 зв., арк. 17).

Для вирішення питання з відсутністю такої літератури необхідне утворення комісії для перекладу Святого Письма й богослужбової літератури українською мовою. До складу цієї комісії мають входити 9 постійних та непостійних тимчасово запрошених членів (CSASAAU України, 1919, арк. 4-4 зв.). Саме тому на роботу цієї комісії слід виділити 10 000 000 гривень, а на утримання її членів – 526 800 гривень (CSASAAU України, 1919, арк. 3-3 зв.) Штат та його видатки були окремо обґрунтованими міністром ісповідань Іваном Огієнком (CSASAAU України, 1919, арк. 15-15 зв., арк. 16-16 зв., арк. 17, арк. 14-14 зв.).

Втім, на практиці ці благі наміри розбивалися об жорсткі реалії браку коштів у державній скарбниці. 19 жовтня 1919 року на засіданні Фінансової Комісії при Народному Міністерстві Фінансів УНР було запропоновано скоротити обсяг виділених коштів до 2 000 000 гривень (CSASAAU України, 1919, арк. 6.)

Також 2 листопада 1919 року питанням

фінансування цієї комісії зацікавилася Бюджетова комісія Всеукраїнського Трудового Конгресу (CSASAAU України, 1919, арк. 8).

У підсумку Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки ухвалила наступне:

– утворити при Міністерстві ісповідань Комісії для перекладу Святого Письма й богослужбової літератури українською мовою;

– делегувати Міністерству ісповідань видати відповідну інструкцію Комісії для перекладу Святого Письма й богослужбової літератури українською мовою і встановити членам цієї комісії плату відповідно кошторису;

– виділити з державного бюджету на утримання Комісії для перекладу Святого Письма й богослужбової літератури українською мовою до кінця 1919 року 85 000 гривень, а починаючи з 1920 року фінансування Комісії для перекладу Святого Письма й богослужбової літератури українською мовою має відбуватися згідно кошторису. Впровадити в дію цей закон шляхом поширення за допомогою телеграфу (CSASAAU України, 1919, арк. 10.).

Не лише єпископ Пимен був опонентом українізації церкви. До активного протистояння українській мові та самій владі Української Народної Республіки і рішенням Міністерства Ісповідань виступали численні проросійські священники, зокрема отець Гомілко. Особливо ж великої шкоди така агітація завдавала на селі. Одночасно з саботажем реформ, які прагнув впровадити Іван Огієнко, відбувалася спроба боротьби з українізацією церкви на місцях шляхом боротьби з патріотично налаштованими священниками. Так, наприклад, 8 грудня 1919 року Пимен заборонив до служіння отця Павла Погорілка. Причиною його заборони стала українізація церкви, а саме перехід на українську вимову церковнослов'янської мови в богослужінні, після чого на його парафію було направлено іншого священника. Проте від нового священника вже відмовилися парафіяни. (Андрусишин, 1997, с. 82)

Для якісної українізації церкви було необхідно ефективно впроваджувати роботу з переходу священства на українську вимову церковнослов'янської мови. В контексті взаємодії Міністра ісповідань з церквою Іван Огієнко намагався розпочати діяльність Українського Священного Синоду. Тимчасово в ньому мало бути лише два єпископи: Амвросій та Пимен. Проте єпископи відмовилися від участі в Українському Священному Синоді. Все ж з 14 жовтня 1919 року позиція єпископа Амвросія пом'якшилася. Тим часом Огієнко займався організацією повітових курсів українською мовою. Метою цих курсів було навчити духовенство, диригентів церковних хорів правилам української мови (Біднов, 1921, с. 28-29).

Для цього було розглянуто створення курсів перепідготовки для священників 22 березня 1919 року,

а з 29 вересня розпочато їхню роботу. Відповідальним за курси був професор Василь Біднов. Складена ним програма перепідготовки містила 11 лекцій. Три з них стосувалися української вимови при прочитанні книг церковнослов'янською, три з історії української церкви, дві – з історії України, дві – з історії українського письма та одна – з географії України.

Викладацький склад цих лекцій був наступним: історію українського письма читав Чехівський, Біднов викладав історію України та історію української церкви, української вимови церковнослов'янської мови навчав Іван Огієнко (Жолоб, 2024, с. 1394).

Ще одним важливим напрямком у діяльності Івана Огієнка на посаді міністра ісповідань Української Народної Республіки було впровадження видавничої справи та переклад Святого Письма українською мовою. Для цього 1 грудня 1919 року Огієнко створив Комісію по перекладу Святого Письма, що займалася не лише перекладом Святого Письма, а й інших церковних текстів (Хома, 1987, с. 27).

Комісія мала складатися з 9 осіб. Очолив Комісію у справах перекладу Святого Письма та інших богослужбових книг українською мовою професор Тимченко. Секретарем її став Лисинецький, перекладачем з грецької мови – Любарський, з єврейської – Неселовський, а також дав свою згоду на співпрацю в перекладі Самійленко. (Андрусишин, 1997, с. 85–86)

Робота Комісії по перекладу Святого Письма тривала з 1 грудня 1919 року по 14 листопада 1920 року і припинила свою діяльність у зв'язку з відступом української армії з Кам'янець-Подільського та переїздом уряду Української Народної Республіки з міста (Андрусишин, 1997, с. 86).

Результатом діяльності Комісії по перекладу Святого Письма стало те, що у жовтні 1920 року було надруковано «Новий Завіт» та «Діяння святих Апостолів» у перекладі на українську мову (Андрусишин, 1997, с. 86; Адамський, 2013, с. 442).

Проте, з того починання нічого не вийшло. Майже весь наклад згорів під час боїв за Кам'янець-Подільський між Армією УНР і РСЧА (Андрусишин, 1997, с. 86).

Однак не лише інтенсивні військові дії шкодили видавничій діяльності Міністерства ісповідань УНР. Велику проблему становив брак виробничих потужностей, фарб та паперу. Попри це, Міністерство ісповідань ставило перед собою амбітні завдання щодо друку житій святих, катехізису, Закону Божого та історії Української церкви. (Андрусишин, 1997, с. 86–87)

Черговий етап діяльності Міністерства ісповідань за міністра Івана Огієнка був початий в травні 1920 року. Міністерство ісповідань відновило свою роботу з 3 травня 1920 року. 18 червня 1920 року з цього приводу було проведено засідання Ради міністра ісповідань (CSASAAU України, 1920, арк. 5–5зв.).

Серед основних досягнень Івана Огієнка на цьому етапі в якості міністра ісповідань Української Народної Республіки насамперед слід віднести прийняття закону від 2 липня 1920 року про ліквідацію духовних консисторій і створення на заміну їм Церковних Епархіальних Рад. Також на цьому етапі було здійснено церковну реформу по передачі духовних шкіл для хлопчиків та дівчаток від церкви до Міністерства освіти Української Народної Республіки. (Біднов, 1921, с. 35)

У справі українізації церковного життя українських епархій, актуальність якої посилилася з приходом до влади Директорії УНР, зросла роль створеного ще за часів Гетьманату Скоропадського Ученого Комітету. І хоча фінансування Ученого Комітету суттєво зменшилося, його функції дещо змінилися, проте роль, яку він виконував, все ж залишалася суттєвою.

Найважливішими питаннями, що були на порядку денному Ученого Комітету за доби Директорії УНР, були переклад Святого Письма та богослужбових текстів українською мовою і перехід церковної служби з церковнослов'янської мови на українську. Значною мірою ці питання мали свій розвиток і розв'язання під впливом поглядів професора Петра Кудрявцева. Основні свої погляди на справу перекладу на українську мову з церковнослов'янської Кудрявцев публікував у періодичних виданнях.

Головною тезою цих публікацій була наступна: переклад Євангелія викликав бажаний ефект і зворушував читачів, наближаючи текст для розуміння. При цьому Кудрявцев вважав за необхідне враховувати урочисто-поетичний стиль написання святих та богослужбових текстів, тому при перекладі на українську мову бажано було зберегти той стиль. У разі, якщо не знаходилося відповідних слів, які підкреслювали урочисто-поетичний стиль і давали точний переклад, то є сенс зберегти старий, хоч і малозрозумілий текст, який хоча б за своїм стилем буде ближчим до оригіналу.

Отже, на думку Петра Кудрявцева, процес перекладу на українську мову мав бути тісно пов'язаним з релігійними питаннями (Андрусишин, 1997, с. 50–52).

До щоденних клопотів, очолюваного Кудрявцевим, Ученого Комітету першочергово входили релігійно-просвітницька діяльність, як-то переклади на українську мову Біблії та богослужбових книг, видання творів з історії церкви, житій церковних подвижників, насамперед українських, а також проведення експертиз створення довідників і каталогів. Учений Комітет навіть розглядав можливість організації видавничої справи та створення відповідних складських приміщень (Андрусишин, 1997, с. 50–52). Втім, життя розставило свої корективи, і ще довгий час українізація церкви тривала на рівні впровадження української вимови

церковнослов'янської мови (CSASAAU України, 1918–1923, арк. 42).

Вже з перших днів існування Міністерства культів, а після його перейменування в Міністерство ісповідань відродженої Української Народної Республіки, перед ним стояло завдання інтеграції шкіл, що існували при церкві, у світську систему освіти з подальшим їх переведенням під юрисдикцію Міністерства освіти УНР. У цьому починанні проявилася тяглість підходу до шкіл духовного відомства, що був сформульований ще за Української Центральної Ради УНР та Української Держави Павла Скоропадського (Андрусишин, 1997, с. 88, 91). Тому закон Української Держави про передачу закладів освіти, що підпорядковувалися Найсвятішому Синоду, до Міністерства Народної Освіти та Мистецтва залишився в силі (Андрусишин, 1997, с. 88).

Крім того, 17 вересня 1919 року Міністерством ісповідань УНР було піднято питання про перетворення шкіл духовного відомства в звичайні загальноосвітні школи з подальшим їх переведенням під юрисдикцію Міністерства освіти УНР. З 6 жовтня 1919 року Рада міністра ісповідань почала роботу над законопроектом, в якому малося йтися про реформування закладів духовної освіти. До його обговорення було долучене православне духовенство.

На нараді, що відбулася 9 жовтня 1919 року, вперше було піднято фінансовий аргумент проти передачі закладів духовної освіти до Міністерства освіти УНР. Суть цього аргументу полягала в тому, що церква вклала в ці школи значні кошти, а реформа по передачі цих шкіл Міністерству освіти позбавляла церкву майна, купленого на її гроші. Православна мережа закладів освіти духовного відомства складалася з: Київської Духовної академії, 15 духовних семінарій та 40 шкіл, з яких 38 були для хлопчиків і 2 для дівчаток. Опіка над закладами освіти духовного відомства та охорона пам'яток старовини була сферою відповідальності Департаменту духовної освіти. На утримання православних та католицьких закладів освіти виділялися Міністерством культів необхідні кошти. Своє бачення на компроміс між Міністерством ісповідань та церквою в питанні належності шкільного майна при передачі духовних шкіл під юрисдикцію Міністерства освіти УНР висловив протоієрей Липківський. На його думку, при передачі шкіл у Міністерство освіти їх майно мало залишитися у церковній власності, а не перетворитися на державне, і таким чином фінансовий аргумент проти передачі закладів духовної освіти нівелювався сам собою (Андрусишин, 1997, с. 94).

На нараді Ради міністра ісповідань, що відбулася 16 жовтня 1919 року, Іван Огієнко наполіг на передачі закладів освіти духовного відомства Міністерству освіти разом з усім його майном, оскільки вони були окремими юридичними особами, і їхнє майно

належало насамперед їм, а вже потім церкві. Така передача могла врятувати ці освітні заклади від закриття через брак коштів. Після тривалих дискусій було сформульоване компромісне рішення, яке мало наступний вигляд: духовні школи повинні були перетворитися на братські школи, а у разі їх юридичної ліквідації майно переходило у власність церкви. Підсумком цієї тривалої роботи, заповненої тривалими та палкими дискусіями, стало ухвалення Радою Народних Міністрів УНР 29 червня 1920 року і затвердження 2 липня 1920 року Директорією УНР закону, яким школи духовної освіти для хлопчиків та дівчаток і перших чотирьох класів духовної семінарії перетворювалися у братські школи та переходили під юрисдикцію Міністерства освіти УНР (Андрусишин, 1997, с. 95).

Реформі підлягала й духовна вища освіта. Українська Народна Республіка у своїй політиці до Київської Духовної академії прагнула узалежнити її від церковних ієрархів. Першочергово було демократизовано підхід до набору абітурієнтів. Міністр ісповідань Іван Огієнко обстоював позицію необхідності єдності системи освіти, яка б забезпечувала можливість вступу до Київської духовної академії як випускникам середніх шкіл, так і випускникам семінарій. З цього випливає, що змогу отримувати вищу богословську освіту міг кожен бажаючий (Андрусишин, 1997, с. 97). Також за міністра ісповідань Огієнка приділялося багато уваги українізації закладу, зокрема при написанні та захисті наукових робіт.

Окрім відділення освіти від церкви, постало питання і передачі обов'язків від церкви до світської влади в частині реєстрації актів сімейного стану. Зокрема, Міністерство ісповідань упорядковувало реєстрацію шлюбів між людьми одного віросповідання. 3 листопада 1919 року Рада міністра ісповідань розглянула питання заборони шлюбів між людьми, які сповідують православ'я, та особами, що належать до інших конфесій. Практику заборони міжконфесійних шлюбів було скасовано. Контроль за виконанням покладался на Міністерство ісповідань. 29 вересня 1919 року Рада міністра ісповідань розглянула питання належності права реєстрації народжень. Предметом дискусій щодо метричних записів було те, хто мав здійснювати їх реєстрацію: органи місцевого самоврядування чи парафіяльні храми. У результаті обговорення Рада міністра ісповідань дійшла висновку, що має сенс збереження традиційного порядку реєстрації народжень. Також Директорією Української Народної Республіки 4 липня 1920 року був затверджений «Закон про розірвання шлюбу», прийнятий урядом УНР. Цим законом було урегульовано порядок розірвання шлюбу. Право вирішувати розірвати шлюб чи ні належало Єпархіальній Церковній Владі. Рішення Єпархіальної церковної ради було самодостатнім і

остаточним, і не потребувало підтвердження вищих церковних структур. Таким чином, церковний шлюб, залишаючись справою церкви, регулювався з боку держави юридично. У разі незгоди з рішенням Єпархіальної церковної ради, арбітром ставало Міністерство ісповідань, куди незадоволена особа могла подати скаргу (Андрусишин, 1997, с. 110–111).

Призначення Івана Огієнка Міністром ісповідань УНР співпало з драматичним поворотом в історії військового духовенства, що було особливим прошарком української церкви, а саме смертю отця Антонія Мелетюка (Тинченко, 2011, с. 230). Новим головним священником Армії УНР у листопаді 1919 року було призначено протопресвітера отця Павла Пашевського. Початок його діяльності на посаді головного священника Армії УНР припав на кінець листопада 1919 року, коли Дієва Армія УНР опинилася в умовах «Трикутника смерті», цілковитого оточення з загрозою повного знищення або інтернування в польські табори (Тинченко, 2011, с. 228).

У цих складних військових обставинах Головним отаманом Армії УНР, у погодженні з військовими, було прийнято рішення про перехід від позиційної оборони до глибокого рейду по тилах Збройних сил Півдня Росії (Петлюра, 1994, с. 165-169.) Для цього зосередили сили на вузькій ділянці фронту з метою прориву. Розпочався рейд, очолюваний Михайлом Омеляновичем-Павленком, по тилах генерала Денікіна 6 грудня 1919 року, який тривав до 6 травня 1920 року і увійшов в історію як «Перший зимовий похід» (Енциклопедія історії України, 2011, с. 170).

Паралельно з цим велася інтенсивна дипломатична робота по пошуку допомоги серед країн Антанти (Петлюра, 1959, с. 365). Серед заходів, що передували початку Першого зимового походу, був урочистий молебень за участі отця Миколи Маринеча, протоієрея Василя Сукачіва та новопризначеного головного священника Армії УНР Павла Пашевського. Окрім релігійної мети, завданням цього молебню була підтримка морального духу учасників Першого зимового походу. Супроводжуючи Армію УНР у її бойовому поході, капелани, зокрема й головний священник Дієвої армії Павло Пашевський, розділяли з паствою весь тягар цього рейду по тилах ворога, що збільшувало їхній авторитет серед війська. Окрім своєї прямої пастви, капелани піклувалися про духовні потреби мешканців українських земель, через які проходила Армія УНР, що викликало довіру та схвалення з боку простого люду. Це не залишилося непоміченим і з боку військового командування. Михайло Омелянович-Павленко згадував, що спільна молитва вояків та селянства єднала їх. Те, чим жило військо, ставало близьким і рідним українському селянству, а вояки проникалися селянськими думками й турботами (Забзалюк, 2012, с. 70-71).

По завершенні Першого зимового походу Армія УНР зосередилася в місті Ямпіль. До міста прибув

Головний отаман Армії УНР Симон Петлюра. Він оглянув Армію УНР, взяв участь в урочистому молебні та військовому параді і виступив з промовою перед вояками та городянами. 29 липня 1920 року Симон Петлюра надіслав до Армії УНР наказ, яким оголошувалася подяка головному священнику Армії УНР Павлу Пашевському, а також капеланам Миколі Мариничу та Василю Сукачіву за їх службу під час Першого зимового походу (Забзалюк, 2012, с. 70-71).

З поразкою національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 років участь у них для військового духовенства не завершилася. Опинившись інтернованими в польські табори для полонених, вояки Армії УНР перебували, з одного боку, в стані психологічного пригнічення, а з іншого – не полишали намірів поновити боротьбу. Командування Армії УНР усвідомлювало, що для відновлення національно-визвольної боротьби українського народу слід насамперед зберегти українські військові формації, їх чисельність та морально-бойовий дух. Виходячи з цих потреб українського війська, вибудовувалася робота українського духовенства. Зусилля по духовній опіці над вояками УНР насамперед були направлені на проведення Служб Божих, а також на моральну та психологічну підтримку через бесіди та поширення літератури (Забзалюк, 2012, с. 70-71).

В умовах адаптації Армії УНР до нових для себе умов інтернування слід було реформувати організаційну структуру капеланства. З цією метою Симон Петлюра в тісній співпраці з Міністерством ісповідань видав ряд наказів. Зокрема, наказ, що уточнював структуру капеланства. Відповідно до наказу Симона Петлюри та штабу Армії УНР штаби дивізій та полків були розміщені в таборі, водночас служителі (капелани) ставали священниками в таборах. З цього приводу міністр ісповідань Іван Отієнко провів з'їзд за широкою участі військового духовенства (Забзалюк, 2012, с. 70-71).

Висновки.

За весь період існування Української Народної Республіки юридичне регулювання церковно-релігійного життя поступово еволюціонувало. В умовах становлення Української Народної Республіки та утвердження влади Української Центральної Ради

на українських землях дискусії щодо регулювання церковного життя обговорювалися в контексті необхідності створення центрального органу виконавчої влади, який би регулював відносини між державою та церквою. За часів Директорії УНР держава взяла на себе відповідальність за долю українського православ'я, проголосивши 1 січня 1919 року закон про автокефалію Української Автокефальної Соборної Православної Церкви.

Таким чином, суспільство, а передусім лідери УНР, пройшли шлях еволюції: від ігнорування релігійного питання до усвідомлення важливості співпраці з церквою і, зрештою, до системного діалогу. Держава взяла на себе відповідальність за релігійне життя, а церква стала опорою в реалізації політики в цій сфері. Така еволюція стала результатом не лише зміни політичних обставин, а й зусиль цілої плеяди українських державних і церковних діячів. До цього процесу спричинилися керівники вищих органів виконавчої влади, які відповідали за релігійні питання, а також лідери держави, які в добу Директорії УНР більш зріло й позитивно ставилися до церковного питання та українського церковного руху.

Якщо за часів Української Центральної Ради український національний церковний рух об'єднувався довкола Всеукраїнської Православної Церковної Ради, яка виконувала функції організаційного комітету для скликання Всеукраїнського Православного Церковного Собору та координувала дії церковного руху, то в добу Директорії УНР центром організації стало Міністерство культів, а згодом – Міністерство ісповідань уряду УНР. Посилення ролі держави як регулятора церковних процесів у період національно-визвольних змагань 1917–1920 років позитивно вплинуло на українізацію церкви. Національний церковний рух перейшов від декларативних та організаційних кроків до практичної українізації церковного простору. Особливе місце у цій справі належало традиційній формі самоорганізації українських мирян і духовенства – церковним братствам. Саме вони забезпечували можливість продуктивної й незалежної діяльності навіть за умов протидії проросійського єпископату.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Адамський, В. Р. (2013). Богословський факультет Кам'янець-Подільського державного університету України в національному освітньому просторі (1918–1920 рр.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету. Іван Огієнко. Історичні науки*, Вип. 6, 435-446.
- Андрусичин, Б. І. (1997). *Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР). Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти*. Київ: Либідь.
- Біднов, В. О. (1921). *Церковна справа на Україні*. Тернів: Вид-во «Українська автокефальна церква».
- Бондар, С. В. (2024). Державотворча діяльність Симона Петлюри у сучасному науковому дискурсі. *Вісник аграрної історії: наук. журн.*, Вип. 43-44, 45-46.
- Борщевич, В. (2015). Волинська єпархія 1917–1919 рр.: церковно-демократичний та національний виміри. *Волинський благовісник*, № 3, 67-78.
- Військово-Науковий вісник Генерального Штабу УНР. (1918). *Військово-Науковий вісник Генерального Штабу УНР*, Ч. 1, с. 53 (101).

- Власовський, І. (1998). *Нарис історії Української православної церкви* (Т. 4, ч. 1) [Репринтне видання]. Київ: Українська Православна Церква Київського Патріархату. 384 с.
- Дашкевич, Я. (Упоряд.) (1996) *Історія українського війська (1917–1995)*. Львів: Світ.
- Делятинський, Р. І. (2005). Релігійна політика ЗУНР (листопад 1918 – липень 1919 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*, Вип. ІХ, 28–41. Івано-Франківськ.
- Делятинський, Р. І. (n.d.). Становище та діяльність духовенства Станіславської єпархії УГКЦ в 1919 – 1920 рр. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*, Вип. VII, 69–77.
- Державний архів Черкаської області. (1918). *Накази, розпорядження Директорії УНР з питань мобілізації* [Архівна справа] (Ф. Р-498, оп. 1, спр. 1). Державний архів Черкаської області, Черкаси, Україна.
- Донцов, Д. (1952). *Правда прагдідів великих*. Філадельфія: *Видання Головної Управи Організації Оборони Чотирьох Свободи України*. 95 с.
- Дорошенко, Д. (1932). *Історія України 1917– 1923 рр.* Т. 1. Доба Центральної Ради. Ужгород.
- Дражевська, Л., Лівницька-Холодна, Н., Чикаленко, Л., М. Шлемкевич, М., & Шпірук, П. (1956). *Симон Петлюра: Статті, листи, документи*. Т. 1. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США.
- Жолоб, М. П. (2024а). Діяльність Івана Огієнка на посаді міністра ісповідань Української Народної Республіки як апогей та підсумок українізації та упорядкування церковного життя в добу перших національно-визвольних змагань українського народу 1917– 1920 років. *Вісник науки та освіти (Серія: Історія та археологія)*, 8(26), 1387-1398.
- Жолоб, М. П. (2024б). Іван Львович Липа – перший міністр культів в діалозі з Українською Автокефальною Православною Соборною Церквою. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія: Історія та археологія)*, № 7(25), 979– 987.
- Забзалюк, Д. С. (2012). *Душпастирська служба українських військових формувань першої половини ХХ ст.: монографія*. Львів: ЛьвДУВС.
- Історичні зошити: Шусь, О. Й. (1992). *Всеукраїнські військові з'їзди*. Препринт №7 Академія наук Української РСР, Інститут історії. Київ.
- Лебедович, І. (1963). *Полеві духовники Української Галицької Армії: у 45-річчя участі у визвольних змаганнях: (матеріали до історії)* Вінніпег: видав о. Іван Лебедович.
- Лотоцький, О. (1936). *Симон Петлюра*. Б. м.: Накладом комітету для вшанування Х річниці смерті Симона Петлюри.
- Лотоцький, О. (1984). *Українські джерела церковного права = Ukrainian Sources of Ecclesiastical Law*. Бавнд Брук; Нью-Йорк: Вид-во Св. Софії УПЦ в США.
- Народня воля*. № 4. (1917).. Щоденна українська газета, яку видавали з 4 (17) травня 1917 по 14 листопада 1919 року Центрального українського кооперативного комітету та Українська селянська спілка.
- Нова рада*. № 21. (1918). Офіційний орган Української партії соціалістів-федералістів.
- Нова рада*. № 35. (1918). Офіційний орган Української партії соціалістів-федералістів.
- Нова рада*. № 4. (1918). Офіційний орган Української партії соціалістів-федералістів.
- Нова рада*. № 41. (1918). Офіційний орган Української партії соціалістів-федералістів.
- Нова рада*. № 9. (1918). Офіційний орган Української партії соціалістів-федералістів.
- Петлюра, С. В. (1994). *Вибрані твори та документи*. Всеукр. т-во "Просвіта" ім. Т. Г. Шевченка, Укр. б-ка ім. С. Петлюри в Парижі, Фундація С. Петлюри в Канаді. Київ: Довіра.
- Петлюра, С. В. (2006). *Статті. Листи. Документи*. Т. IV / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Центр українознавства; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Київ: [б. в.].
- Пилипів, І. В. (2010). Міжнародна діяльність ГКЦ у контексті боротьби за самовизначення українців Польщі. *Сумська старовина*, (XXX), 60-69.
- Поцулко, О. А. (2008). Еволюція автокефального руху в Україні (1917–1936 рр.). *Наука. Релігія. Суспільство*, (2), 213-218.
- Реснт, О. (2013). На чолі Української держави (до 140-річчя від дня народження Павла Скоропадського). *Краєзнавство*, (2), 87-94.
- Симон Петлюра: *Статті, листи, документи*. Т. 2 (1959). Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США; Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі.
- Смолій, В. А. та ін. (Ред.) (2011). *Енциклопедія історії України: (2013)*. Т. 8: Па – Прик. НАН України, Інститут історії України. Київ: Наукова думка.
- Смолій, В. А. та ін. (Ред.) (2013). *Енциклопедія історії України: (2013)*. Т. 10: Т– Я. НАН України, Інститут історії України. Київ: Наукова думка.
- Тинченко, Я. Ю. (2007). *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917– 1921)* (Кн. 2, 2011). Київ: Темпора.
- Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. (1997). Упоряд. В. ф. Верстюк (керівник) та ін.; ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка. 424 с.
- Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. (1997). Упоряд. В. ф. Верстюк (керівник) та ін.; ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка.
- Ульяновський, В. І. (1997). *Церква в Українській державі 1917– 1920 рр. (доба Української Центральної Ради): Навч. посібник*. Київ: Либідь.
- Ульяновський, В. І. (1997). *Церква в Українській державі 1917– 1920 рр. (доба Української Центральної Ради): Навч. посібник*. Київ: Либідь.
- Хома, І. (1987). *Апостольський Престіл і Україна 1919–1922*. Рим.
- ЦДАВОВ. (1919). *Листування про звільнення рабина-вчителя від мобілізації...* [Архівна справа] (Ф. 1072, оп. 1, спр. 92). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1917–1918). *Універсали (копії) УЦР, відозва на захист УНР...* [Архівна справа] (Ф. 1063, оп. 2, спр. 2). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.

- ЦДАВОВ. (1917). *Постанови Генерального Секретаріату, протоколи, журнали засідань...* [Архівна справа] (Ф. 1063, оп. 3, спр. 1). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1918–1919). *Бюлетені та накази міністерств УНР...* [Архівна справа] (Ф. 1072, оп. 1, спр. 14). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1918–1919). *Накази та листування з Директорією УНР про призначення на посади...* (Архівна справа) (Ф. 1065, оп. 1, спр. 25). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1918). *Доповідні записки, листування в організаційно-господарських питаннях...* [Архівна справа] (Ф. 1071, оп. 1, спр. 232). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1918). *Листування про призначення священика та дяка...* [Архівна справа] (Ф. 1071, оп. 1, спр. 123). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1919). *Закон УНР про перетворення шкіл духовного відомства...* [Архівна справа] (Ф. 1072, оп. 1, спр. 25). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1919). *Законопроект Міністерства сповідань УНР...* [Архівна справа] (Ф. 1072, оп. 1, спр. 26). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1919). *Прохання С. І. Борського про дозвіл на шлюб...* (Архівна справа) (Ф. 1072, оп. 1, спр. 87). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1919). *Реєстр вихідних документів по департаменту православної церкви...* (Архівна справа) (Ф. 1072, оп. 1, спр. 48). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1919). *Щоденник інформаційного бюро. Вирізки з газет...* [Архівна справа] (Ф. 1072, оп. 1, спр. 17). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1917–1918). *Витяг з протоколів засідань Центральної Ради, радіотелеграма РНК УРСР...* [Архівна справа] (Ф. 1063, оп. 1, спр. 6). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1917–1918). *Протоколи та журнали засідань Генерального Секретаріату України...* [Архівна справа] (Ф. 1115, оп. 1, спр. 26). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1917). *І-й та III-й універсали УЦР, статут Товариства «Кобзар»...* [Архівна справа] (Ф. 1115, оп. 1, спр. 4). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1918–1923). *Листування про відрадження лекторів до таборів інтернованих українських військових...* (Архівна справа Ф. 1062, оп. 2, спр. 55). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1918). *Витяги з протоколів, закони УЦР про військо та фінанси* [Архівна справа] (Ф. 1115, оп. 1, спр. 29). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1919). *Законопроект про урочисту присягу міністрів...* [Архівна справа] (Ф. 1072, оп. 1, спр. 27). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1920). *Копії протоколів нарад партій, надісланих до міністерства* [Архівна справа] (Ф. 1072, оп. 3, спр. 1). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- ЦДАВОВ. (1920). *Протоколи засідань Ради Міністра сповідань УНР* [Архівна справа] (Ф. 1072, оп. 1, спр. 108). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- Ювілейна книга: 50-річчя відродження української автокефальної православної церкви 1921–1971 (1971)*. Вид. Укр. правосл. церкви в США.

REFERENCES

- A new council*. № 21. (1918). Official organ of the Ukrainian Party of Socialists-Federalists.
- A new council*. № 35. (1918). Official organ of the Ukrainian Party of Socialists-Federalists.
- A new council*. № 4. (1918). Official organ of the Ukrainian Party of Socialists-Federalists.
- A new council*. № 41. (1918). Official organ of the Ukrainian Party of Socialists-Federalists.
- A new council*. № 9. (1918). Official organ of the Ukrainian Party of Socialists-Federalists.
- Adamsky, V. R. (2013). Faculty of Theology of Kamianets-Podilskyi State University of Ukraine in the National Educational Space (1918–1920). *Bulletin of Kamianets-Podilskyi National University. Ivan Ohienko. Historical Sciences*, Vol. 6, 435–446.
- Andrusyshyn, B. I. (1997). *The Church in the Ukrainian State in 1917–1920 (era of the Directory of the Ukrainian People's Republic)*. Textbook for students of higher educational institutions. Kyiv: Lybid.
- Bidnov, V. O. (1921). *Church Affairs in Ukraine*. Terniv: Publishing house "Ukrainian Autocephalous Church".
- Bondar, S. V. (2024). State-Building Activity of Symon Petliura in Modern Scientific Discourse. *Bulletin of Agrarian History: Sci. Journal*, Vol. 43–44, 45–46.
- Borshcheych, V. (2015). Volyn Eparchy 1917–1919: Church-Democratic and National Dimensions. *Volyn Annunciation*, No. 3, 67–78.
- Choma, I. (1987). *The Apostolic Throne and Ukraine 1919–1922*. Rome.
- CSASAAU, (1919). *Correspondence about the release of the rabbi-teacher from mobilization...* [Archival File] (F. 1072, op. 1, p. 92). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1917–1918). *Universals (copies) of the UCR, appeal to the defense of the UNR...* [Archival File] (F. 1063, op. 2, sp. 2). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1917). *Resolutions of the General Secretariat, minutes, journals of meetings...* [Archival File] (F. 1063, op. 3, sp. 1). Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1918–1919). *Bulletins and orders of the ministries of the Ukrainian People's Republic...* [Archival File] (F. 1072, op. 1, sp. 14). Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1918–1919). *Orders and correspondence with the Directory of the Ukrainian People's Republic on appointment...*

- (Archival File) (F. 1065, op. 1, sp. 25). Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1918). *Correspondence on the appointment of a priest and a deacon...* [Archival File] (F. 1071, op. 1, p. 123). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1918). *Memorandums, correspondence in organizational and economic issues...* [Archival File] (F. 1071, op. 1, p. 232). Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1919). *Diary of an Information Bureau. Newspaper Clippings...* [Archival File] (F. 1072, op. 1, sp. 17). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1919). *Draft law of the Ministry of Confessions of the Ukrainian People's Republic...* [Archival File] (F. 1072, op. 1, p. 26). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1919). *Register of Source Documents by Department of the Orthodox Church...* (Archival File) (F. 1072, op. 1, sp. 48). Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1919). *S. I. Borsky's request for permission to marry...* (Archival File) (F. 1072, op. 1, sp. 87). Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1919). *The Law of the UPR on the Transformation of Schools of the Theological Department...* [Archival File] (F. 1072, op. 1, sp. 25). Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1917–1918). *Extract from the minutes of the meetings of the Central Rada, radio telegram of the People's Commissariat of the Ukrainian SSR...* [Archival File] (F. 1063, op. 1, sp. 6). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1917–1918). *Minutes and logs of meetings of the General Secretariat of Ukraine...* [Archival File] (F. 1115, op. 1, sp. 26). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1917). *The First and Third Universals of the UCR, the Statute of the Kobzar Society...* [Archival File] (F. 1115, op. 1, sp. 4). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1918–1923). *Correspondence about the business trips of lecturers to the internment camps of the Ukrainian military...* (Archival file (F. 1062, op. 2, sp. 55). Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1918). *Extracts from the Protocols, Laws of the UCR on the Army and Finance* [Archival Business] (F. 1115, op. 1, sp. 29). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1919). *Draft law on the solemn oath of ministers...* [Archival File] (F. 1072, op. 1, sp. 27). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1920). *Copies of minutes of party meetings sent to the ministry* [Archival File] (F. 1072, op. 3, sp. 1). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- CSASAAU. (1920). *Minutes of meetings of the Council of the Minister of Confessions of the Ukrainian People's Republic* [Archival File] (F. 1072, op. 1, p. 108). Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- Dashkevych, Y. (ed.) (1996) *History of the Ukrainian Army (1917–1995)*. Lviv: World.
- Deliatynskyi, R. I. (2005). Religious Policy of the Western Ukrainian People's Republic (November 1918 – July 1919). *Bulletin of the Precarpathian University. History*, Vol. IX, 28–41. Ivano-Frankivsk.
- Delyatynskyi, R. I. (n.d.). The Situation and Activities of the Clergy of the Stanislav Eparchy of the UGCC in 1919 – 1920. *Bulletin of the Precarpathian University. History*, Vol. VII, 69–77.
- Dontsov, D. (1952). *The Truth of the Great Greats*. Philadelphia: *Publication of the Main Board of the Organization of Defense of the Four Freedoms of Ukraine*. 95 p. (in Russian).
- Doroshenko, D. (1932). *History of Ukraine 1917–1923. Vol. 1. The Age of the Central Rada*. Uzhhorod.
- Drazhevskaya, L., Livytska-Kholodna, N., Chykalenko, L., M. Shlemkevych, M., & Shpyruk, P. (1956). *Symon Petliura: Articles, letters, documents*. Vol. 1. New York: Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA.
- Historical Notebooks: Shchus, O. Y. (1992). *All-Ukrainian Military Congresses*. Preprint No. 7 Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Institute of History. Kiev.
- Jubilee Book: 50th Anniversary of the Revival of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church 1921–1971 (1971)*. Ed. Ukrainian Orthodox Church in the USA.
- Lebedovych, I. (1963). *Field Confessors of the Ukrainian Galician Army: in the 45th Anniversary of Participation in the Liberation Struggles: (Materials for the History)* Winnipeg: published by Fr. Ivan Lebedovych.
- Lototsky, O. (1936). *Symon Petliura*. B. m.: By the circulation of the committee to commemorate the X anniversary of the death of Symon Petliura.
- Lototsky, O. (1984). *Ukrainian Sources of Ecclesiastical Law = Ukrainian Sources of Ecclesiastical Law*. Bownd Brook; New York: St. John's Publishing House. St. Sophia of the UOC in the USA.
- Military Scientific Bulletin of the General Staff of the Ukrainian People's Republic. (1918). *Military-Scientific Bulletin of the General Staff of the Ukrainian People's Republic*, Part 1, p. 53 (101).
- Narodnya volya*. № 4. (1917). Daily Ukrainian newspaper, which was published from May 4 (17), 1917 to November 14, 1919, by the Central Ukrainian Cooperative Committee and the Ukrainian Peasants' Union.
- Petliura, S. V. (1994). *Selected works and documents*. All-Ukr. Society "Prosvita" them. T. G. Shevchenko, Ukr. b-ka them. S. Petliura in Paris, S. Petliura Foundation in Canada. Kyiv: Trust.
- Petliura, S. V. (2006). *Articles. Letters. Documents*. Vol. IV / Taras Shevchenko National University of Kyiv; Center for Ukrainian Studies; Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine; Central State Archive of Public Associations of Ukraine. Kyiv: [b. v.].
- Potsulko, O. A. (2008). Evolution of the Autocephalous Movement in Ukraine (1917–1936). *Science. Religion. Society*, (2), 213–218.

- Pylypiv, I. V. (2010). International activities of the GCC in the context of the struggle for self-determination of Ukrainians in Poland. *Sumy Antiquity*, (XXX), 60-69.
- Reient, O. (2013). At the head of the Ukrainian state (to the 140th anniversary of the birth of Pavlo Skoropadsky). *Local History*, (2), 87-94.
- Smoliy, V. A. et al. (Ed.) (2011). *Encyclopedia of the History of Ukraine: (2013)*. Vol. 8: Pa – Prik. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv: Scientific Thought.
- Smoliy, V. A. et al. (Ed.) (2013). *Encyclopedia of the History of Ukraine: (2013)*. Vol. 10: T– Ya. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv: Scientific Thought.
- State Archives of Cherkasy Region. (1918). *Orders, orders of the Directory of the Ukrainian People's Republic on mobilization [Archival business]* (F. R-498, op. 1, sp. 1). State Archives of Cherkasy Region, Cherkasy, Ukraine.
- Symon Petliura: *Articles, letters, documents*. Vol. 2 (1959). New York: Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA; Library. Simon Petliura in Paris.
- Tinchenko, Y. Y. (2007). *Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917–1921)* (Book 2, 2011). Kyiv: Tempora. Ukrainian Central Rada: Documents and Materials. In 2 vols. – Vol. 2: December 10, 1917 – April 29, 1918 (1997). Order. V. F. Verstyuk (head) and others; Ed. coll.: V. A. Smoliy (ed.) and others. Kyiv: Science. thought. 424 p. (in Russian).
- Ukrainian Central Rada: Documents and Materials. In 2 vols. – Vol. 2: December 10, 1917 – April 29, 1918 (1997). Order. V. F. Verstyuk (head) and others; Ed. coll.: V. A. Smoliy (ed.) and others. Kyiv: Science. thought.
- Ulyanovsky, V. I. (1997). *The Church in the Ukrainian State 1917-1920 (the era of the Ukrainian Central Rada): Teaching manual*. Kyiv: Lybid.
- Vlasovsky, I. (1998). *Essay on the History of the Ukrainian Orthodox Church* (Vol. 4, Part 1) [Reprint edition]. Kyiv: Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate. 384 p.
- Zabzaliuk, D. E. (2012). *Pastoral Service of Ukrainian Military Formations of the First Half of the Twentieth Century: Monograph*. Lviv: LvSUUA.
- Zholob, M. P. (2024a). The activities of Ivan Ohienko as the Minister of Confessions of the Ukrainian People's Republic as the apogee and result of Ukrainization and ordering of church life in the era of the first national liberation struggles of the Ukrainian people in 1917-1920. *Bulletin of Science and Education* (Series: History and Archeology), 8(26), 1387-1398.
- Zholob, M. P. (2024b). Ivan Lvovich Lypa is the first minister of cults in dialogue with the Ukrainian Autocephalous Orthodox Catholic Church. *Current Issues in Modern Science* (Series: History and Archeology), No. 7(25), 979– 987.